

С. В. Бєлай

Б. Д. Бородин

В. С. Васищев

ВИЗНАЧЕННЯ НАЙБІЛЬШ ДІЄВИХ ФОРМ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Досліджено практичне застосування поширених форм національно-патріотичного виховання особового складу та проведено порівняльний аналіз дієвості нормативно визначених форм роботи з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України. Проаналізовано проблемні питання та інноваційні підходи до організації конкретних заходів, які змістовно й організаційно впливають на ефективність роботи з особовим складом підрозділів. Запропоновано пропозиції щодо поліпшення роботи з особовим складом відповідно до постійно зростаючих вимог до неї з боку військовослужбовців. Обґрунтовано посилення взаємодії органів по роботі з особовим складом та кадрових органів, спрямованого на вирішення проблем морально-психологічного забезпечення з урахуванням результатів комплектування військ.

Ключові слова: інформаційна робота, національно-патріотичне виховання, національно-патріотична підготовка, дієвість заходів з особовим складом, форми роботи з особовим складом.

Постановка проблеми. Вітчизняний та світовий досвід переконливо доводить, що боєздатність державних військових формувань безпосередньо залежить від згуртованості, високого духовного потенціалу та рівня патріотичної свідомості особового складу.

Патріотизм є ключовою складовою. Саме високий патріотизм українських козаків допомагав перемагати ворогів у період Козацько-гетьманської держави, стояти до кінця воїнам Української повстанської армії, військовослужбовцям армії антигітлерівської коаліції перемагати у боях у період Другої світової війни. Передусім патріотизм військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України (НГУ) та правоохоронних органів спеціального призначення у сучасних умовах боротьби за незалежність допомагає їм успішно виконувати свій конституційний обов'язок [2].

Сьогодення характеризується високими темпами розвитку технологій інформаційно-психологічного впливу на свідомість, почуття та поведінку людини. У зв'язку з цим постійний пошук і впровадження ефективних форм національно-патріотичного виховання у системі роботи з особовим складом НГУ є актуальним.

© С. В. Бєлай, Б. Д. Бородин, В. С. Васищев, 2022

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми національно-патріотичного виховання, морально-психологічної підготовки військовослужбовців та співробітників органів внутрішніх справ вивчали та аналізували вітчизняні науковці, серед яких О. С. Автушенко, В. І. Алещенко, М. С. Бабенко, В. Ф. Баранівський, В. Г. Безбах, В. Ж. Богайчук, І. І. Ліпатов, В. І. Пасічник та ін.

У публікаціях Д. Гріна, Д. Доллінга, Р. Перкінса, В. Хауера, Г. Шнайдера та інших закордонних дослідників висвітлено результати теоретичних досліджень та практичного досвіду з організаційно-правових і морально-психологічних проблем підготовки співробітників правоохоронних органів. Серед проблем зазначені, зокрема, кадрова робота, навчання і професійна підготовка, психологічний супровід служби, які оперативно вирішуються наявними засобами, заходами та формами роботи з персоналом.

Досвід європейських науковців є позитивним та гідним для вивчення. Наприклад, Д. Грін, досліджуючи проблему інформаційного «голоду», який не дає змоги своєчасно ідентифікувати проблеми, пропонував зосередитися на інформаційному

забезпеченні та підвищенні адміністративної (професійної) культури, яка б дозволила миттєво реагувати на зміни обстановки [6]. Завдяки запровадженню моделі «Community Policing» підвищився рівень задоволеності правоохоронців своєю роботою, позитивно змінюється мотивація їхньої праці, підвищується авторитет правоохоронців у суспільстві, поліпшуються взаємини між самими правоохоронцями [8].

Метою статті є дослідження дієвості найбільш поширених організаційно-педагогічних форм національно-патріотичного виховання та надання практичних рекомендацій щодо впровадження їх у систему роботи з особовим складом НГУ.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до «Стратегії національно-патріотичного виховання», затвердженої Указом Президента України у 2019 році, національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей.

Зазначена стратегія визначає низку потреб національно-патріотичного виховання, серед яких [5]:

- впровадження ефективного механізму формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання;

- проведення єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо національно-патріотичного виховання;

- запобігання перетворенню інформаційного простору на поле маніпуляцій суспільною свідомістю, продукування ціннісної дезорієнтації;

- постійне вдосконалення національно-патріотичного виховання, надання системності цьому вкрай важливому для держави процесу.

З метою задоволення зазначених потреб у НГУ продовжує реформуватися система роботи з особовим складом, яка на сьогодні містить сім складових, однією з яких є інформаційна робота [4].

Відповідно до «Положення про організацію

роботи з особовим складом у НГУ» під інформаційною роботою розуміють цілеспрямовану діяльність щодо інформаційного впливу на особовий склад з метою зміцнення його морально-психологічного стану, формування громадської свідомості, ідейних переконань та національних цінностей, стійкої мотивації та готовності до збройного захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, розуміння військовослужбовцями воєнно-політичної та суспільно-політичної обстановок, захисту їх від негативного інформаційно-психологічного впливу, системного інформаційного впливу на громадську думку та зміцнення іміджу НГУ в суспільстві [4].

Інформаційна робота здійснюється за такими напрямками:

- внутрішньо-комунікаційна робота, яка реалізується шляхом проведення національно-патріотичної роботи, національно-патріотичної підготовки, інформувань та забезпечення методичними матеріалами, необхідними для організації інформаційної роботи з особовим складом у будь-яких умовах обстановки;

- інформаційно-психологічна протидія;

- військово-патріотичне виховання та шефська робота.

Ефективність зовнішнього впливу на свідомість людини на практиці перевіряється результатами її діяльності протягом певного проміжку часу. З урахуванням умов, у яких проводилося дослідження, обрано методологію, яка прискорює дослідження, пов'язуючи вплив і результат впливу через опосередкований фактор, яким є пам'ять у чотирьох її видах: зорова (образна), змістова (словесно-логічна), психологічна (емоційна), рухова. Закономірність полягає у тому, що в пам'яті, як правило, відкладається важлива для людини інформація, до якої вона не байдужа, яка сприймається й усвідомлюється. Саме ця інформація надалі впливає на людину, її переконання, світогляд, спрямованість діяльності. В роботі з особовим складом керівник, обираючи форму й організовуючи конкретний захід, прагне залишити в пам'яті учасників інформацію (спогади, емоції), які б позитивно впливали на морально-психологічний стан і поведінку людини надалі [1].

Основними формами національно-патріотичного виховання особового складу НГУ є: лекторії, бесіди, розповіді, вікторини, зустрічі з цікавими людьми, тематичні, творчі та

культурні вечори, «Уроки звияти», загальні збори, роз'яснення окремих питань національно-патріотичної підготовки, перегляд телепрограм, фільмів та відеозаписів, заходи душпастирської та релігійно-освітньої роботи, відвідування музеїв, кімнат історії (бойової слави), інформаційно-просвітницькі хаби тощо [3].

Слід зазначити, що особисте спілкування командирів (начальників) з підлеглими визначається як основна форма досягнення і підтримання високої бойової (психологічної) готовності військовослужбовців [4].

З метою визначення найбільш дієвих форм національно-патріотичного виховання протягом вересня – листопада 2021 року було проведено опитування серед курсантів першого року навчання Національної академії Національної гвардії України. Завдання полягало в тому, щоб респонденти спочатку згадали ті заходи національно-патріотичної спрямованості, на яких вони були присутні 3 доби тому, потім 7 діб і далі більше ніж 10 діб тому. Отримані результати записувались у відповідні матриці і підлягали статистичному обробленню (табл. 1).

Таблиця 1 – Зведені результати дослідження дієвості форм національно-патріотичного виховання

№ пор.	Форма роботи (захід) з особовим складом	Кількість військовослужбовців, які пригадали захід, у якому вони брали участь, %			Примітки
		3 доби тому	7 діб тому	10 >діб тому	
1	Лекції (лекторій)	–	–	–	Не читалися
2	Розповідь-бесіда	20	10	5	Застосовувалася на заняттях
3	Вікторини	–	–	–	Не проводилися
4	Зустрічі (з посадовими особами військової частини)	40	30	5	
5	Тематичні, творчі та культурні вечори	–	–	–	Не проводилися
6	Заняття з національно-патріотичної підготовки	35	30	5	Заняття з гуманітарної підготовки
7	Роз'яснення окремих питань	50	40	20	На зустрічах із посадовими особами в/ч
8	Загальні збори	60	20	20	
9	Тематичний телеперегляд	10	0	0	За особистим рішенням в/с
10	Релігійні заходи	15	10	5	Урочисті заходи за участі священнослужителя
11	Відвідування музеїв, інформаційно-просвітницьких хабів	20	10	5	
12	Інформування	50	10	5	Згідно з планом
13	Щоденна підготовка інформаційних бюлетенів	–	–	–	Не здійснювалася
14	Особисте спілкування командирів (начальників) з підлеглими	100	100	90	Організовано працівниками органу РОС

Як видно з табл. 1, такі форми роботи, як лекторії, вікторини, тематичні, творчі та культурні вечори взагалі не застосовувалися через складність в організації, відсутність інформаційно-методичних матеріалів, обмежені матеріально-технічні можливості, брак часу, неможливість зібрати людей, бездіяльність і байдужість організаторів. Діюча нормативна база дає змогу керівникам обирати форми роботи відповідно до наявних можливостей та з урахуванням інтересу до них підлеглих. Аналіз свідчить, що існують форми роботи, на які є попит у військовослужбовців, але немає пропозиції з боку організаторів. Наприклад, лекторії формально існують, але жодної лекції військовослужбовці пригадати не змогли, водночас як інтерес до лекцій з міжнародних відносин, актуальної військово-політичної обстановки тощо виявила значна частина усіх категорій особового складу. Ґрунтовна підготовка та професійне читання лекцій – справа складна і витратна у часі. Історія штатних посад лекторів та позаштатних лекторських груп залишилась у минулому, тому у частинах підготовка та читання лекцій явище рідкісне. Проте залучення до цієї роботи викладачів Національної академії НГУ за відповідних умов дасть можливість вирішити проблему.

Є підстави вважати деякі форми роботи малопродуктивними або недостатньо ефективними, що наочно відображено у табл. 1. Бесіди і розповіді застосовувалися не як окрема форма, а як метод «розповідь-бесіда» під час проведення занять. Примітивна уява про вікторини як форму роботи з особовим складом та відсутність умов для перетворення їх у цікаві пізнавальні шоу є причиною їхньої непопулярності і відмови від проведення. Тематичні вечори, як правило, стають справою самих військовослужбовців у позаслужбовий час.

Роз'яснення окремих питань національно-патріотичної підготовки поєднує відому форму «час запитань та відповідей» та заняття з національно-патріотичної підготовки. Проведені опитування свідчать, що запитання у військовослужбовців є, особливо якщо мова йде про гроші, житло, інші види забезпечення тощо, а отримати конкретні відповіді на них складно. Саме тому військовослужбовці ухиляються від присутності на подібних заходах.

Проведення занять з національно-патріотичної підготовки тільки розпочато. Подібна форма роботи перевірена часом і однозначно, на думку більшості респондентів, виправдовує себе, сприяючи підтриманню належного рівня патріотизму. Випадкових людей у НГУ бути не повинно, але це проблема кадрових органів і результат їхньої роботи на стадії відбору до служби. Якщо ця робота якісна, то подальша робота з людьми набуває підтримуючого соціально-психологічного характеру.

Ще одна проблема полягає у тому, що правова підготовка військовослужбовців НГУ обмежена ознайомленням з основами конституційного і військового права, водночас як виконання складних правоохоронних завдань потребує більш ґрунтовних знань, передусім про права й обов'язки громадян і військовослужбовців НГУ. Існує запит на доповнення національно-патріотичної підготовки більш ґрунтовною правовою (юридичною), особливо на рівні практичного застосування.

Як вважають військовослужбовці, загальні збори особового складу часто не відображають думки колективу, тому проводяться або за вказівками старших начальників, або неформально в разі вирішення службово-побутових питань.

У результаті опитувань з'ясовано, що перегляд телепрограм, фільмів та відеозаписів є особистою справою самих військовослужбовців. Перегляд навчальних фільмів та відеозаписів службово-бойової діяльності, за оцінками респондентів, є доцільною і ефективною формою підготовки до служби, яка варта поширення.

Заходи душпастирської та релігійно-освітньої роботи сприймаються військовослужбовцями неоднозначно, відповідно до їх ставлення до релігії та релігійних конфесій. Однозначною є думка, що віра є особистою справою кожного, нав'язування певних релігій неприпустиме. Для віруючих важливо мати можливість у позаслужбовий час задовольняти свої релігійні потреби у храмах (капличках) або поза межами частин разом з іншими вірянами.

Відвідування музеїв, кімнат історії (бойової слави), інформаційно-просвітницьких хабів як

форми роботи сприймаються військовослужбовцями із зауваженнями та пропозиціями. З одного боку, зауваження про те, що «ми тут не для того, щоб ходити по музеях і підвищувати свою просвіту, це треба робити за бажанням, у вільний час і за свої гроші», з іншого – пропозиції перетворити інформаційно-просвітницькі хаби в реально діючі центри поширення і обміну інформації, де можна було б знайти, ознайомитись з потрібною інформацією, отримати коментар чи пояснення від чергового фахівця. Доцільним вважається перетворення у хаби бібліотек військових частин, для чого потрібно кілька комп'ютерів і відповідна кількість «PocketBook» із відповідним вмістом літератури. Позитивну оцінку отримали наявні в підрозділах інформаційні центри та кімнати психологічної роботи.

Робота з інформаційного забезпечення у цілому, як і суспільно-політичні (тематичні), правові, оперативні (бойові) інформування, однозначно сприймається як необхідна. А щоденне доведення інформаційних бюлетенів, підготовлених відповідними органами, мають попит у особового складу.

За результатами дослідження значний рейтинг порівняно з іншими формами має особисте індивідуальне спілкування командирів з підлеглими. Таке спілкування сприймається військовослужбовцями як обов'язкова і дієва форма побудови конструктивних службових відносин, досягнення і підтримання бойової і морально-психологічної готовності. Негативно сприймаються формалізм у такій роботі, байдужість керівників, грубість, хамство, зневага, приниження честі і гідності, через що частина військовослужбовців вважає нормою триматися подалі від начальства.

Вивчення ставлення військовослужбовців до традиційних форм роботи свідчить про несприйняття таких громіздких і неефективних форм, як стінний друк, похідні комплекти наочної агітації, військовослужбовці критикують роботу бібліотек, нав'язливий,

нецікавий характер багатьох заходів, неприйнятність форм роботи, розрахованих на військовослужбовців строкової служби, для військовослужбовців в/с за контрактом.

Характерною вимогою часу є відмова від статичних формально-бюрократичних форм. Очевидним є зменшення загальних і масових форм роботи шляхом системного застосування ефективних особисто-орієнтованих форм несилового впливу на свідомість і поведінку, які спроможні вирішувати проблеми як окремих осіб, так і певних категорій військовослужбовців. Це відповідає практиці роботи у військово-правоохоронних структурах європейських країн, де робота орієнтована на людину (групу), яка потребує зовнішнього впливу [7]. Психологи, капелани не є керівниками-організаторами. Вони працюють з людьми, яким це потрібно. Арсенал нормативно визначених форм і заходів обмежений, пріоритет відданий неформальним формам роботи [6].

Органи по роботі з особовим складом частин НГУ знаходять і застосовують нестандартні, ненав'язливі, непрямі, але дієві форми роботи, такі як шефські зв'язки, заходи змагального характеру із залученням сімей військовослужбовців, робота по догляду за улюбленими тваринами тощо. Змінюються орієнтири культурно-просвітницької роботи в бік формування та розвитку професійної культури, культури поведінки, культури взаємовідносин, культури побуту тощо.

Проведений аналіз дає підстави для складання рейтингу дієвості десяти найпоширеніших форм національно-патріотичного виховання.

Рейтинг показує, що ставлення керівників і особового складу до роботи дещо не збігається, що є підставою для пошуку оптимальних з позиції ефективності і зацікавленості форм роботи. Під час оцінювання роботи органів і фахівців по роботі з особовим складом важливо враховувати якісні і кількісні оціночні показники результатів такої діяльності особовим складом.

Таблиця 2 – Рейтинг дієвості форм національно-патріотичного виховання

№ пор.	Назва форми роботи	Місце у рейтингу серед керівників	Місце у рейтингу особового складу	Загальний рейтинг	Примітки
1	Інформування	1	1	1	Усі види
2	Лекції з національно-патріотичної підготовки	2	3	2	Заняття з усіма категоріями в/с
3	Індивідуальна робота	4	2	3	
4	Оцінка результатів діяльності та змагань	3	4	4	Підведення підсумків
5	Соціальна робота	7	5	5	Включно матеріальною допомогою
6	Психологічна допомога	5	8	6	
7	Інноваційні форми роботи	6	7	7	
8	Організація дозвілля	8	6	8	
9	Релігійні заходи	9	9	9	
10	Загальні збори	10	10	10	

Висновки

Таким чином, практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, що воно спроможне допомогти керівникам і організаторам роботи з особовим складом обирати найбільш дієві форми національно-патріотичного виховання.

Слід зауважити, що дієвість та ефективність проведених заходів з особовим складом залежить не тільки від теоретичної та методичної підготовленості організаторів (керівників), їхньої компетентності, вмотивованості та особистої взірцевості, а й від інтересів та потреб об'єктів національно-патріотичного впливу. Обмеження у застосуванні нових форм і заходів, як і невиправдане запровадження надуманих або старих заходів із новими назвами, залишає людей байдужими до них.

Автори статті вважають, що вивчення дієвості впроваджених у практику з 2022 року занять з національно-патріотичної підготовки як предмета навчання та виду внутрішньо-комунікаційної роботи у формі лекцій, інтерактивних занять із застосуванням наочності та технічних засобів відтворення інформації, бесід, інформувань з актуальних проблем суспільно-політичного та економічного життя України є актуальним напрямом подальшого дослідження.

Перелік джерел посилання

1. Автушенко О. С. Особистісно-орієнтовані технології у військовому вихованні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 28. С. 35–38.

2. Баранівський В. Ф. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України. URL: <http://anvou.org.ua/vidannya/nash-publikaciyi/Nacionalno-patrotichne-vihovannya-vjskovo-ntelgenc-u-vishchih-navchalnih-zakladah-Ukrani/> (дата звернення: 11.02.2022).

3. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил) : навч. посіб. / В. І. Алещенко та ін. Київ : НАОУ, 2007. 176 с.

4. Про затвердження Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України : наказ командувача НГУ від 05.11.2021 р. № 515.

5. Про стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 11.02.2022).

6. Greene J. Evaluating Planned Change Strategies in Modern Enforcement: Implementing Community-Based Policing / ed by J. P. Brodeur. 1998. P. 146.

7. Hauer V. D. Police in Western Europe. Bonn, 1992; Hietaniemi T. 75 Years of National Police Training. Helsinki : The Ministri of the Interior, 1995.

8. Organisation der Bayerischen Polizei. Polizei-Fhrungsakademie. *Jahresbericht*. Reichsgesetzblatt, 1995.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022 р.

UDC 355.244.1

S. Bielai, B. Borodin, V. Vasyshev

DETERMINATION OF THE MOST EFFECTIVE FORMS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF SERVICEMEN OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Domestic and world experience convincingly proves that the combat effectiveness of state military formations directly depends on the cohesion, high spiritual potential and level of patriotic consciousness of the personnel.

Patriotism is a key component. It was the high patriotism of the Ukrainian Cossacks that helped defeat the enemies during the Cossack-Hetman state, to stand up to the soldiers of the Ukrainian Insurgent Army, to the soldiers of the anti-Hitler coalition to win battles during the Second World War. First of all, the patriotism of the servicemen of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and special law enforcement agencies in the modern conditions of the struggle for independence helps them to successfully fulfill their constitutional duty.

The aim of the article is to study the effectiveness of the most common organizational and pedagogical forms of national-patriotic education and provide practical recommendations for their implementation in the system of work with personnel of the National Guard of Ukraine.

The effectiveness and efficiency of activities with personnel depends not only on the theoretical and methodological training of organizers (leaders), their competence, motivation and personal example, but also on the interests and needs of objects of national and patriotic influence. Restrictions on the use of new forms and measures, as well as the unjustified introduction of contrived or old measures with new names, leave people indifferent to them.

Study of the effectiveness of implemented in practice since 2022 classes on national-patriotic training as a subject of study and type of internal communication work in the form of lectures, interactive classes using visuals and technical means of reproducing information, conversations, information on current issues of socio-political and economic life Ukraine, is an important area of further research.

Keywords: *information work, national-patriotic education, national-patriotic training, effectiveness of measures with personnel, forms of work with personnel.*

Бєлай Сергій Вікторович – доктор наук з державного управління, професор, начальник кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України

<https://orcid.org/0000-0002-4094-049X>

Бородин Борис Дмитрович – викладач кафедри підготовки офіцерів запасу Національної академії Національної гвардії України

<https://orcid.org/0000-0002-2319-8326>

Васищев Володимир Сергійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України

<https://orcid.org/0000-0001-9042-404X>